

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Ο ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

Ι. Ἡ στροφή τοῦ πνεύματος ἐκ τῆς κοινότητος πρὸς τὸ ἄτομον

Τὴν Ἑλλάδα ἐχαρακτήρισε πρὸ παντὸς ἄλλου ἡ μετάθεσις τοῦ πνευματικοῦ κέντρου τῆς ζωῆς ἐκ τῆς συλλογικῆς ἐμπειρίας εἰς τὴν προσωπικὴν ἐκτίμησιν τῶν πραγμάτων. Ἐὰν οἱ γεωργικοὶ λαοὶ ἐθεοποίησαν κυρίως τὸ φαινόμενον τῆς βλαστήσεως καὶ τὰ νομαδικὰ ἔθνη τὴν ἠθικὴν τῶν ὑπόστασιν, οὕτως ὥστε νὰ συγκεντρωθοῦν πνευματικῶς εἰς τὴν μαγικὴν πράξιν ἢ τὴν ἀλληλεγγύην καὶ νὰ θεωρήσουν τὴν παρέκκλισιν ἐκ τῶν αὐτονοήτων, ὅπως τὰ καθώριζεν ἡ κοινὴ παρατήρησις καὶ ἀνάγκη, ὡς ὑπονόμευσις τῆς βιολογικῆς τῶν ἀσφαλείας, ἡ Ἑλληνικὴ πόλις ὑπέταξε τὴν φύσιν εἰς τὸν λόγον καὶ διέλυσε τὴν φυλὴν διὰ τοῦ νόμου, μὲ ἀποτέλεσμα τὰ σημαντικὰ γεγονότα νὰ ἐξαρτηθοῦν εἰς τὸ κοινωνικόν της πλαίσιον ἐκ τῶν προσώπων, τὰ ὅποια ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ἐννοήσουν τὸ γενικὸν πρόβλημα καὶ νὰ ὑποδείξουν τὴν λύσιν του. Οὐσιαστικῶς δηλαδὴ τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος ἐνεφανίσθη ὡς σχολή, ἐντὸς τῆς ὁποίας οἱ διδάσκοντες ἐκρίνοντο ὑπὸ τῶν μαθητευομένων, ἐὰν καὶ κατὰ πόσον ἔπρεπε νὰ θεωρηθοῦν ἀξιόπιστοι, ἐὰν καὶ ὑπὸ ποίους ὄρους ἢ γνώμη τῶν ἦτο ἀξία ἐφαρμογῆς ἢ ἀπορρίψεως. Ἀφ' ἧς ὅμως στιγμῆς ἡ ζωὴ στηρίζεται εἰς τὴν πνευματικὴν κίνησιν τῶν κοινωνικῶν της μετόχων, δημιουργεῖ τοὺς ὄρους τῆς κριτικῆς στάσεως ἐναντι τῶν πραγμάτων καὶ τῶν σκέψεων, τῆς διαφοροποιήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐναντι τῶν ἀντικειμενικῶν στοιχείων καὶ τῶν ὑποκειμενικῶν παραγόντων τοῦ περιβάλλοντός του.

Ἡ δημοκρατουμένη πόλις συνέχισε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν ἱστορικὴν ἀποδέσμευσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἐκ τῶν ὑποβολῶν τῆς γῆς καὶ τῶν αἰτημάτων τοῦ αἵματος, ἡ ὁποία συνετελέσθη βασικῶς κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ναυτικῶν ἀποστολῶν τῆς Ἰωνίας. Ἐφ' ὅσον ἡ ναυσιπλοῖα δὲν ἐστηρίζετο εἰς τὴν ἠθικὴν συμπαράστασιν τοῦ παρελθόντος οὔτε εἰς τὴν θείαν ἐκτέλεσιν τοῦ ἐπιβαλλομένου ἔργου οὔτε εἰς τὴν ὑπεροπλίαν ἢ τὴν ἀριθμητικὴν ἰσχύν, ἀλλ' εἰς τὴν διορατικὴν ἰκανότητα, τὴν ἐκμετάλλευσιν ἐκτάκτων καταστάσεων, τὴν κατανόησιν τῆς ξένης νοοτροπίας, τὴν

ἐξαπάτησιν τῶν λόγῳ θέσεως ἰσχυροτέρων ἢ τῶν πνευματικῶς ἀπροσαρμόστων καὶ ταυτοχρόνως εἰς τὴν συνεχῆ κάμψιν φυσικῶν ἀντιστάσεων, ἦτο φυσικὸν νὰ ἐξαρτήσῃ τὴν ζωὴν ἐκ τῆς διανοητικῆς εὐκινησίας, νὰ ἐνισχύσῃ τὴν αὐτοπεποίθησιν, τὴν πρωτοβουλίαν καὶ τὸν προσωπικὸν χαρακτήρα καὶ νὰ παρουσιάσῃ χωρὶς σημασίαν τὴν πείραν τῆς γεωργικῆς καὶ τῆς ποιμενικῆς παραδόσεως, τοὺς μαγικοὺς καὶ τοὺς ἠθικοὺς δεσμοὺς τῆς ξηραῖς. Εἰδικῶς ἔλλειπεν εἰς τὴν θάλασσαν ἢ ἀνάγκη τῆς ἐπαναλήψεως τῶν ἰδίων πράξεων, ἢ ὁποῖα παρουσίαζεν ὡς πρόβλημα τὴν παράλειψιν ἢ τὴν ἀλλαγὴν καὶ ἢ προτίμησις τοῦ γενικοῦ συμφέροντος ἔναντι τῆς ἰδιωτικῆς ὠφελείας, ἢ τάσις τῆς κωδικοποιήσεως τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῆς ὑπαγωγῆς τοῦ ἀτόμου εἰς τὴν καθολικὴν ἀπαίτησιν. Ἀντιθέτως ὁ ναυτικὸς βίος ἐτόνισε τὴν νεωτεριστικὴν διάθεσιν καὶ τὸ προσωπικὸν δίκαιον, ἐνώπιον τοῦ ὁποῖου ὑπεχώρησεν ἢ φροντίς διὰ τὴν πολιτικὴν τύχην τῆς πατρίδος.

Βεβαίως οἱ πλείοντες ἔμποροι τῆς Ἰωνίας ἐνδιεφέρθησαν διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς ναυτικῆς τῶν βάσεως, οὐδέποτε ὁμως ἐσκέφθησαν νὰ δημιουργήσουν μίαν συμπολιτείαν καὶ πλὴν τοῦ Πανιωνίου συνδέσμου τῆς Μυκάλης, ὁ ὁποῖος εἶχε κυρίως θρησκευτικὴν σημασίαν καὶ δὲν κατέληξεν εἰς τὴν συγκρότησιν ἑνὸς κοινοῦ στρατεύματος, ἀντίκρυσαν τὴν πολιτικὴν τῶν προσάρτησιν εἰς τὸ Λυδικὸν κράτος ὡς μίαν ἀναπόδραστον ἀνάγκην, πρὸς ἀποφυγὴν τῶν δυσαρέστων συνεπειῶν τῆς ὁποίας οἱ ἀσθενέστεροι ἀπεφάσισαν νὰ ζητήσουν νέαν πατρίδα δυτικῶς τῆς μητροπολιτικῆς Ἑλλάδος. Διὰ τὸν ἴδιον λόγον, ὅσοι ἐδέχθησαν τὴν ξένην ἐπικυριαρχίαν, δὲν δυσανεσχέτησαν κατὰ τῆς πολιτικῆς ἀνελευθερίας, ἀλλὰ συνέχισαν καὶ μάλιστα ὑπὸ τὸν ἐξελληνισθέντα Κροῖσον ἐκορύφωσαν τὴν ναυτικὴν τῶν δραστηριότητα, εἰς τρόπον ὥστε νὰ δημιουργήσουν εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τοὺς τομεῖς τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν τὰ σημαντικώτερα ἱστορικά τῶν ἐπιτεύγματα κατὰ τὴν περίοδον τῆς Λυδικῆς κατοχῆς ¹.

Διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς θεωρητικῆς σκέψεως ἢ πολιτικὴ αὐτὴ ἐξέλιξις τῶν Ἰωνικῶν πραγμάτων εἶχε μοναδικὴν σημασίαν. Ἐὰν ἢ κοινοποιήσις ἀλλοδαπῶν παραδόσεων δὲν ἐξένιζεν εἰς τὴν Ἰωνίαν, ἢ φιλοσοφικὴ ζήτησις, ἐφ' ὅσον δὲν ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀνατροπὴν τῆς πολιτικῆς τάξεως, δὲν εἶχεν ὑπὸ τὸ καθεστῶς τῆς Λυδίας νὰ φοβηθῇ τὴν ἀντίδρασιν τοῦ συντηρητικοῦ πνεύματος, διότι δὲν ὑφίστατο ἡ κρατικὴ του βᾶσις. Ὅ,τι θὰ ἦτο δυνατόν νὰ προκαλέσῃ σκάνδαλον ἀκόμη καὶ εἰς τὴν Κλασσικὴν ἐποχὴν καὶ πόλιν τῆς δημοκρατίας, ἢ ὁποῖα κατεδίωξε τὸν Ἀναξαγόραν καὶ κατεδίκασε τὸν Σωκράτη δι' ἀσέβειαν, ἐκφράζεται χωρὶς ἐνδοιασμοὺς ἐντὸς τῶν Ἰωνικῶν πόλεων μὲ μόνην φροντίδα τὴν ὀρθότητα καὶ τὴν συνέπειαν. Οἱ θεοὶ ἔχασαν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὴν κυρίαν δυνατότητα τῆς ἐκφράσεώς των, τὴν φύσιν καὶ τὴν παρέδωσαν χωρὶς ἀντίστασιν εἰς τὴν λογικὴν θεωρίαν, ἢ ὁποῖα εὐθύς ἐξ ἀρχῆς δὲν τοὺς ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν.

Ἐὰν ἀπὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς τὰ πολιτικὰ πράγματα δὲν ἔπρεπε νὰ θιγοῦν καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν τὰ κίνητρα τῶν συλλογικῶν ἐνεργειῶν ἦσαν ἐπικίνδυνα, ἢ φιλοσοφία ἐστράφη, ἐφ' ὅσον τὴν ἐνδιέφερον ἀντὶ τῆς ἐρμηνείας τοῦ κόσμου ἢ πρᾶξις, πρὸς τὸ ἄτομον, διὰ νὰ καθορίσῃ τὴν ἠθικὴν του στάσιν ἀνεξαρτήτως τῶν ἐθνικῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν γεγονότων. Ἡ κατεύθυνσις αὐτῆ τοῦ πνεύματος ἄφησεν ἐποχὴν, διότι ἀπεδέσμευσε τὸ ἦθος ἐκ τῆς ὑπηρεσίας εἰς τὴν φυλετικῶς ἢ πολιτικῶς περιορισμένην κοινότητα, διὰ νὰ τὸ προσανατολίσῃ πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ ἀντικειμενικῶς ἰσχυροῦς δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς καιροὺς. Τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὸν καθορισμὸν ἀξιωματικῶν οἰκουμενικῆς ἰσχύος μετεβιβάσθη ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα, διὰ νὰ πλαισιώσῃ ἀρχικῶς τὴν πολιτικὴν συμπεριφορὰν καὶ νὰ κερδίσῃ διὰ τῶν Σοφιστῶν καὶ τοῦ Σωκράτους, τῶν πρώτων συστηματικῶν παιδαγωγῶν τοῦ προσωπικοῦ βίου, τὴν θεωρητικὴν βάσιν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστηρίχθη μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς πόλεως εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, τοὺς διαδόχους του καὶ τοὺς Ῥωμαίους ἢ πρακτικὴ φροντίς τῆς Κυνικῆς, τῆς Ἐπικουρείου καὶ τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας.

Ὁ προσανατολισμὸς τῆς Ἰωνίας πρὸς τὸ ἄτομον ὑπῆρξε τόσον ἰσχυρὸς, ὁ διαχωρισμὸς τῆς ἠθικῆς ἐκ τῆς πολιτικῆς τόσον σαφὴς καὶ ἡ ἀπαίτησις παγκοσμίων κριτηρίων διὰ τὴν πρᾶξιν τόσον ἐπιτακτικὴ, ὥστε ἡ φιλοσοφικὴ μέριμνα τῆς μητροπολιτικῆς Ἑλλάδος διὰ τὸν ὀρθὸν τρόπον ζωῆς νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν περιοχὴν τῶν νόμων εἰς τὴν κρίσιν τοῦ δήμου καὶ τὸ χρέος πρὸς τὴν πατρίδα ἐκτὸς θέματος διὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῆς ἀξίας, ὑπὸ τὴν ὁποίαν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑπαχθοῦν ἀνεξαρτήτως καταγωγῆς καὶ θέσεως ὅλα τὰ πρόσωπα. Ἐὰν ἡ πόλις δὲν ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν φιλοσοφικὴν δραστηριότητα παρὰ μόνον σπανίως, μέχρις ὅτου διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν δημαγωγῶν καὶ τῶν τυράννων ἢ θεωρητικὴ σκέψις ἀπεσύρθη ἐντελῶς ἐκ τῶν πρακτικῶν θεμάτων, διὰ νὰ στραφῇ ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον καὶ τὴν ἰδανικὴν του προέκτασιν, ὑπῆρξεν ὁμως ἡ ἀφορμὴ τῆς πνευματικῆς αὐτῆς κατευθύνσεως, ἢ ὁποία ἐκορυφώθη τὴν ἐποχὴν τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ καθεστώτος τῆς Ῥώμης εἰς τὴν Νεοπλατωνικὴν φιλοσοφίαν. Πολὺ προηγουμένως ἐν τούτοις ἡ τάσις αὐτῆ τῆς θεωρήσεως τοῦ κόσμου ἐπέκεινα, ὅσων ἐδοξάζοντο ἐπισήμως, εἶχεν ἐκδηλωθῆ παραδειγματικῶς εἰς τὴν Ἰωνίαν ὄχι ὁμως ὡς ἀντίδρασις ἢ ὡς διέξοδος, ἀλλ' ὡς ἀποτέλεσμα τῆς συγχύσεως, ἢ ὁποία προεκλήθη ἐκ τοῦ συνωστισμοῦ καὶ τῆς ἀλληλοκαταστροφῆς τῶν ἀνομοιογενῶν παραδόσεων τοῦ ἀστικοῦ τῆς πληθυσμοῦ. Ἡ ἀπαίτησις ἐνὸς ἀντιμυθικοῦ κόσμου ὑπῆρξεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τῆς Μ. Ἀσίας τὸ ἐπακόλουθον τῆς συνυπάρξεως ἐντὸς ἐνὸς ἱστορικῶς βεβαρυμένου περιβάλλοντος φυλετικῶς διαφόρων ἀνθρώπων, οἱ πρόγονοι τῶν ὁποίων εὐρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπιβιβασθοῦν πλοίων, διὰ νὰ φύγουν ἐκ τοῦ τόπου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐβασίζοντο τὰ περιεχόμενα τῆς πνευματικῆς των παρουσίας.

II. Ὁ ὑποκειμενικὸς δρόμος τῆς ἀντιμυθικῆς κοσμοθεωρίας

Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ Ἴωνικὸς ἀποικισμὸς τῆς Μ. Ἀσίας ἐσήμαινε μίαν ὑπερνίκησιν τοῦ πνευματικοῦ κόσμου τῆς Ἑλληνικῆς μητροπόλεως. Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀποξενώσεως αὐτῆς εἶχε σταθῆ ὡς ἠθικὸς τῆς λόγος ἢ σύγκρουσις τῶν ἀκτημόνων πρὸς τοὺς εὐγενεῖς, ἢ δυναμὶς τῶν ὁποίων δὲν ἦτο δυνατὸν ἀκόμη νὰ καταλυθῆ διὰ τῶν ὅπλων. Οἱ ἀνίσχυροι διὰ τοῦτο, οἱ ὅποιοι δὲν ἐδέχοντο νὰ ὑπηρετήσουν τὸ καθεστῶς καὶ γενικῶς «ὄσοι χώραν εἶχον ἐλλάττω τῆς ἱκανῆς»¹, ἀπεφάσισαν νὰ ἐκπατρισθοῦν, νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν γῆν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε θεμελιωθῆ ὁ ἱστορικὸς τῶν βίος. Διὰ τοὺς αὐτεξορίστους αὐτοὺς οἱ νεωτερισμοὶ τῶν τόπων, εἰς τοὺς ὁποίους εὗρηκαν ἢ ἐξεβίασαν φιλοξενίαν, ὑπῆρξαν ἢ συνέπεια τῆς ριζικῆς ἀλλαγῆς, ἢ ὁποία διέκοψε τὸν πνευματικὸν τῶν σύνδεσμον πρὸς τὸ παρελθὸν παρὰ τὴν διατήρησιν θρησκευτικῶν καὶ διπλωματικῶν σχέσεων πρὸς τὴν γενέτειραν². Μετὰ τὴν ἰσχυροποίησιν τῶν εἰς τὴν νέαν πατρίδα συνέβη ἐν τούτοις ἄποικοι νὰ μὴ θέλουν ἔνεκα τῆς ἀναμνήσεως, ὅσων ὑπέστησαν προτοῦ μεταναστεύσουν, νὰ τιμήσουν τὴν μητρόπολιν, ὅπως τὸ ἔπραξαν χαρακτηριστικῶς οἱ Κερκυραῖοι «οὔτε γὰρ ἐν πανηγύρεσι ταῖς κοιναῖς διδόντες γέρα τὰ νομιζόμενα οὔτε Κορινθίῳ ἀνδρὶ προκαταρχόμενοι τῶν ἱερῶν»³. Λόγω τῆς ἰσχύος τῶν θεσμῶν ἢ μητροπολιτικῆ Ἑλλάδος δὲν ἦτο ἀντιθέτως εἰς θέσιν νὰ καινοτομήσῃ, μέχρις ὅτου ὑπεχρεώθη διὰ τῶν ἐμπορικῶν τῆς σχέσεων πρὸς τὴν ἀποικίαν νὰ εἰσαγάγῃ τοὺς ὄρους τῶν πολιτικῶν τῆς ἀνακατατάξεων ταυτοχρόνως πρὸς τὴν νέαν νοοτροπίαν (τὴν λογικὴν ἀντιμετώπισιν τῶν καταστάσεων ἢ τὴν ναυτικὴν ἀποψιν τοῦ κόσμου) καὶ τὴν τεχνικὴν ἐφεύρεσιν (τὴν χρῆσιν τοῦ Φοινικικοῦ ἀλφαβήτου ἢ τοῦ νομίσματος).

Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των οἱ ἄποικοι ἀνέθεσαν τὸ μέλλον συνήθως εἰς τὸν ἐγγώριον θεόν, ὁ ὅποιος ἐξ ὀνόματός των ὑφίστατο τὴν βίαν τῶν κυρίων τῆς γῆς. Ὅσοι ὅμως ἐγκατέλειψαν τοὺς ἀγροὺς ἢ τὰ ἐργαστήρια, διὰ νὰ πλεύσουν «ἐπ' οἴνοπα πόντον»⁴, μετέτρεψαν τὸν θεῖον χαρακτήρα. Ὁ Ποσειδῶν ἐπὶ παραδείγματι ἔπαυσε νὰ εἶναι ὁ πόσις τῆς Δᾶς⁵, ὁ γονιμοποιὸς κύριος τῆς γῆς, ὁ σύζυγος τῆς Δήμητρος, διὰ νὰ ἐλέγξῃ τὴν θάλασσαν. Τὰ πάτρια εἰς τὴν ἀποικίαν ἀπέκτησαν νέαν σημασίαν ἢ ἔχασαν ἐντελῶς τὸ νόημά των. Εἰς τοῦτο κυρίως συνέβαλεν ἐκτὸς τοῦ διαφόρου πολιτιστικοῦ περιβάλλοντος καὶ τῆς ἀναμείξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ξένου αἵματος («Ἴωνες δὲ οὐ γυναῖκας ἠγάγοντο εἰς τὴν ἀποικίαν, ἀλλὰ Κασίρας ἔσχον, τῶν ἐφόνευσαν τοὺς γονέας»⁶) τὸ θαλάσσιον ἄνοιγμα πρὸς τὸν Μεσογειακὸν κόσμον. Παραστάσεις, γνώσεις, ἔθιμα, καὶ ἤθη ξένης καταγωγῆς ἀνεμείχθησαν πρὸς τὴν ἐθνικὴν παρακαταθήκην τῶν Ἴωνικῶν πόλεων καὶ χωρὶς πάντοτε νὰ ἐπικρατήσουν, ἀπέδειξαν τὴν σχετικότητά της.

Τὴν ἀρνητικὴν σημασίαν τῆς ἐγγύτητος τοῦ πελάγους διὰ τὴν κοινωνικὴν τάξιν ἀντελήφθησαν ἀργότερον σαφῶς οἱ πολιτικῶς εὐαίσθητοι, ὅπου κατέρρεεν ἡ δημοκρατία. Ὁ Πλάτων τοποθετεῖ τοῦλάχιστον εἰς ἀπόστασιν «ὄγδοήκοντα σταδίων»⁷ ἐκ τοῦ λιμένος τὴν ἰδανικὴν πόλιν: «Πρόσοικος γὰρ θάλαττα χώρα τὸ μὲν καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἡδύ, μάλα γὲ μὴν ὄντως ἀλμυρὸν καὶ πικρὸν γειτόνημα. ἐμπορίας γὰρ καὶ χρηματισμοῦ διὰ καπηλίας ἐπιμπλάσα αὐτήν, ἦθη παλίμβολα καὶ ἄπιστα ταῖς ψυχαῖς ἐντίκτει»⁸. Νοσταλγὸς τῆς ἀγροτικῆς ἐποχῆς τοῦ δικαίου, ἡ ὁποία ὠφείλε νὰ εἶχε προηγηθῆ τῆς ναυσιπλοΐας, ἐμφανίζεται καὶ ὁ Ἄρατος: «Χαλεπὴ δ' ἀπέκειτο θάλασσα καὶ βίον οὐπω νῆες ἀπόπροθεν ἠγίνεσκον, ἀλλὰ βόες καὶ ἄροτρα καὶ αὐτὴ, πότνια λαῶν, μυρία πάντα παρείχε Δίκη, δώτειρα δικαίων»⁹.

Τὰ πλοῖα δὲν συνέτειναν ὅμως μόνον εἰς τὴν κρίσιν τοῦ παραδοσιακοῦ ἦθους, ἀλλὰ παρουσίασαν καὶ τὴν ποιητικὴν του προέκτασιν εἰς τὸν ὑπερφυσικὸν κόσμον ὡς αὐθάδεια. Δὲν ἦτο δυνατόν οἱ θεοὶ νὰ συμπεριφέρονται, ὅπως οἱ ἄνθρωποι τῆς ἠθικῆς παρακμῆς, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ εἶναι ἄσχετοι τῆς μικρότητος καὶ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν ὀπαδῶν των. Ἡ ἀπαίτησις αὐτὴ ἐσήμαινε κατ' οὐσίαν μίαν καταδίκην τοῦ μυθικοῦ συστήματος τῶν πρώτων ποιητῶν τῆς Ἑλλάδος, μίαν ὑπερνίκησιν τῆς μυθολογίας, ἡ ὁποία προέβαλλεν εἰς τοὺς θεοὺς τὸν ἀνθρώπινον χαρακτῆρα:

«Πάντα θεοῖς ἀνέθηκαν Ὅμηρος θ' Ἡσίοδος τε,
ὅσσα παρ' ἀνθρώποισιν ὄνειδα καὶ ψόγος ἐστίν,
κλέπτειν, μοιχεύειν καὶ ἀλλήλους ἀπατεύειν»¹⁰

Ἄν ὅμως οἱ οὐράνιοι δὲν συμπεριεφέροντο κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἐπιγείων, πολὺ ὀλιγώτερον ἐξεφράζοντο σωματικῶς, ὅπως ἐκεῖνοι. Ὅτι ἐχαρακτήριζε τὴν ὑλικὴν ἀνάγκην καὶ τὴν ἠθικὴν διαγωγὴν, τὸν φυσικὸν καὶ τὸν πνευματικὸν κόσμον, δὲν προσδιώριζε τὸν θεόν, ὁ ὁποῖος ἦτο «οὔτι δέμας θνητοῖσιν ὁμοῖος οὐδὲ νόημα»¹¹. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Ξενοφάνης ἐθεμελίωσεν εἰς τὴν ἱστορίαν τὴν ὑπερβατικὴν ἀντίληψιν τοῦ θεοῦ, εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως ἐδικαιολόγησεν τὴν ἀποβολὴν του ἐκ τοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος ἔπρεπε νὰ ἐννοηθῆ ἀνεξαρτήτως τῆς θείας παρουσίας ὡς ἀντικείμενον μιᾶς θεωρίας, διὰ τὴν ὁποίαν δὲν εἶχε σημασίαν ἢ μέχρι στιγμῆς μυθικὴ παράδοσις.

Ἡ ἀναγωγὴ τοῦ θεοῦ ὑπεράνω τοῦ κόσμου ὠδήγησεν εἰς ἓνα τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι, ὁ ὁποῖος, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπελόγιζε τὴν θείαν δυνατότητα, προσέκρουσεν εἰς τὰ φυσικὰ ὄρια τοῦ ἀνθρώπου. Ἐὰν ὁ μῦθος ἐστηρίζετο εἰς τὴν φαντασίαν, ἡ ὁποία ἐξεμηδένιζε τὴν ἀπόστασιν τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, ἢ νέα σκέψις ἐνδιεφέρετο διὰ τὸ ποῦ καὶ τὸ πότε, διὰ τὸν ἐντοπισμὸν καὶ τὴν διάρκειαν: διὰ τὰ ἐμπειρικὰ στοιχεῖα τῆς πράξεως. Ἡ ἀλλαγὴ γίνεται σαφῆς εἰς τὴν μετάβασιν ἐκ τοῦ Ἔπους εἰς τὴν

Λυρικήν ποίησιν. Ἐνῶ προηγουμένως τὰ πάντα συνετελοῦντο ἐντὸς ἐνὸς ἰδεατοῦ χώρου στερουμένου συνεχείας, τώρα ὁ ἄνθρωπος τοποθετεῖται εἰς τὸ ἐδῶ καὶ τὸ τώρα, περιγράφει τὸ περιβάλλον καὶ ὀρίζει τὴν στιγμήν τοῦ γεγονότος. Καθ' ὃν χρόνον οἱ θαλάσσιοι γεωγράφοι ἀνακαλύπτουν ἀγνώστους τόπους, οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες ἐμφανίζονται ὡς χρονικὰ ὄροσημα τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας.

Ταυτοχρόνως πρὸς τὴν ὑποχώρησιν τοῦ ὑπερφυσικοῦ παράγοντος εἰς τὴν προσωπικὴν του ἐμφάνισιν κηρύσσεται ὡς ἐκ συνθήματος ἐντὸς τῶν Ἰωνικῶν πόλεων ὁ πόλεμος ἐναντίον τῆς μαγείας, ἡ ὁποία ἐζήτησεν ἔκτοτε καταφύγιον εἰς τὴν ἀμάθειαν. Ὁ ναυτικὸς βίος εἶχε διδάξει τοὺς ποντοπόρους, ὅτι δὲν ἐκάμπτετο οὔτε ἡ ἀντίστασις τῆς φύσεως οὔτε ἡ ἀντίδρασις τῶν ξένων αὐτομάτως, διὰ τῆς τηρήσεως ὀρισμένων ἐξωτερικῶν τύπων, ἀλλ' ὅτι ἐχρειάζετο ἡ προσωπικὴ ἀντιμετώπισις τῆς καταστάσεως ἐπὶ τῆ βάσει τῶν φυσικῶς καὶ διανοητικῶς ἐλεγχόμενων ἀπαιτήσεων τῆς. Οὔτε ἡ θεία μεσολάβησις, ἐὰν δὲν ἦτο ἐμπνευσις ἀποτελεσματικῆς ἐπεμβάσεως ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου, οὔτε ἡ δυνατότης ἀοράτων συνδέσμων ἐπέκεινα τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς ἀντιλήψεως ἦτο δυνατόν νὰ λύσουν τὰ ναυτικὰ προβλήματα. Ἡ θάλασσα κατέστρεψε διὰ τοῦτο τὴν παλαιὰν ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ἀντιπροσώπευσιν τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἢ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐπιβαλλομένων ἔργων μέσῳ ἀφανῶν δυνάμεων, ὁ ἔλεγχος τῶν ὁποίων θὰ προὔπεθετε τὴν τήρησιν ὀρισμένων ἀποκρύφων ἐνεργειῶν. Ἀπέσυρε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὴν ὑπεκφυγὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐνώπιον τῆς πράξεως καὶ τὸν παρουσίασεν εἰς τὴν ἰδικὴν του συνείδησιν καὶ τὸ κοινωνικόν του περιβάλλον ὑπόλογον τῶν ἀτυχημάτων καὶ ἄξιον τῶν ἐπιτυχιῶν του.

Ὅσακις διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὁ ἄνθρωπος τῆς Ἰωνίας ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν πρὸς μίαν ξένην παράδοσιν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ Ἀνατολικοῦ κόσμου, δὲν τὴν υἰοθέτησεν, ὅπως εἶχεν, ἀλλ' ἐπεχείρησε νὰ τὴν ἀπομυθεύσῃ, νὰ ἐλέγξῃ τὴν πρακτικὴν τῆς ὠφέλειαν. Ἡ μαθηματικὴ, ἰατρικὴ καὶ ἀστρονομικὴ ἐμπειρία τῆς Ἀσίας εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἰωνίαν χωρὶς τὸν μαγικὸν της χαρακτῆρα. Τὴν 28ην Μαΐου τοῦ 585 π.Χ. ὁ Θαλῆς προέβλεψε διὰ τῆς κριτικῆς σπουδῆς τῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα συνέλεξεν εἰς τὴν Βαβυλῶνα¹², τὴν ἐκλειψιν τοῦ ἡλίου, ἡ ὁποία ἐπρόκειτο νὰ συνταράξῃ τοὺς ἐμπολέμους Λυδοὺς καὶ Μήδους¹³. Ὅτι ὅμως εἶχε σημασίαν διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ πνεύματος μετὰ τὴν ρῆξιν τῆς ἠθικῆς σχέσεως τῶν Ἑλλήνων μεταναστῶν πρὸς τὴν μητρόπολιν, τὴν σύγκρουσιν τῶν μυθικῶν παραδόσεων, τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ κόσμου ἐκ μέρους τῶν θεῶν, τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἐμπειρικῶν δεδομένων εἰς τὴν ναυτικὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐξέτασιν τῆς Ἀνατολικῆς ἐμπειρίας κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν πρακτικὴν της σκοπιμότητα, ὑπῆρξε πρὸ παντὸς ἄλλου ὁ ὑποκειμενικὸς σύνδεσμος τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν κόσμον. Ὅ,τιδήποτε

εἶναι τὸ φυσικὸν περιβάλλον τῆς ζωῆς, ἐμφανίζεται εἰς τὴν Ἰωνίαν ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι δὲν ἀναγνωρίζουν ἄλλην αὐθεντίαν εἰς τὰ θέματα τῆς γνώσεως παρὰ μόνον ἐκείνην, τὴν ὁποίαν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐλέγξουν αὐτοπροσώπως. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν παρουσιάζεται μεταξὺ τῶν Ἰώνων ἐντὸς ὀλίγου ἢ τάσις τῆς ὑποβολῆς τῶν νέων περὶ φύσεως ἀπόψεων εἰς τὴν γενικὴν κρίσιν, τῆς δημοσιεύσεως μιᾶς κοσμοθεωρίας, ἡ ὁποία εἶχε δημιουργηθῆ καὶ θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ δοκιμασθῆ διὰ τῆς ἀτομικῆς ἐμπειρίας καὶ κρίσεως.

Ἡ ἀποκάλυψις αὐτὴ τοῦ κόσμου, ἡ ὁποία παρὰ τὸν ὑποκειμενικὸν της χαρακτῆρα προέβαλεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸ αἴτημα τῆς ἀντικειμενικότητος, δὲν ὑπῆρξεν ἀπλῶς ἐρασιτεχνικὴ ἐκδήλωσις, ἀλλὰ μία ἱστορικὴ ἀπαίτησις τοῦ Ἰωνικοῦ πνεύματος, οἱ φορεῖς τοῦ ὁποίου μετὰ τὴν ἀπόθησιν τοῦ ὑπερφυσικοῦ παράγοντος ἔπρεπε νὰ δημιουργήσουν μίαν νέαν πνευματικὴν ἀσφάλειαν, μίαν μεταφυσικὴν βεβαιότητα τῆς ἀτομικῆς των ὑπάρξεως, ἡ ὁποία δὲν ἐστηρίζετο πλέον εἰς τὴν θεῖαν ἐγγύησιν. Εἰς τὴν ποίησιν, ἡ ὁποία διεδέχθη τὴν ἐπικὴν μεγαλοπρέπειαν, ὅπως τὴν εἶχεν ἀξιώσει χάριν τῆς ἀναστηλώσεως τοῦ ἱστορικῶς καταρρέοντος κοινωνικοῦ της γοήτρου ἢ ἄρχουσα τάξις τῆς πρωίμου Ἰωνίας, ὁ ἄνθρωπος δὲν συμφύρεται πλέον πρὸς τὰ θεῖα ὄντα, ἀλλ' αἰσθάνεται μίαν συνεχῶς μεγαλυτέραν ἀπόστασιν ἀπέναντί των, τὴν ὁποίαν ἄλλοι λαοί, οἱ ὅποιοι δὲν ἐξεπλήρωσαν λόγῳ τῆς ὑποδουλώσεως καὶ τῆς ἐθνικῆς των ἐξαθλιώσεως τὴν ἀπαίτησιν τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, ἐθεώρησαν ὡς ἔκπτωσιν ἐκ τοῦ θείου περιβάλλοντος ἕνεκα τῆς προγονικῆς ὑπαιτιότητος. Εἰς ἀναπλήρωσιν τῶν ὄσων ἔχασεν ὁ κοινωνικῶς ἀνερχόμενος ἄνθρωπος τῆς μικρασιατικῆς Ἑλλάδος ἐπεχείρησεν ὅμως νὰ ἐρμηνεύσῃ ἐκ νέου τὸν κόσμον, χωρὶς νὰ βασισθῆ αὐτὴν τὴν φορὰν εἰς τὸ κῦρος τῆς ἐπισήμου παραδόσεως (ἡ ὁποία ἐξεθειάζεν, ὅ,τι ἔπρεπε νὰ τεθῆ πολιτικῶς ἐπὶ ἄλλων βάσεων) ἢ τοῦ ξένου κράτους (τὸ ὁποῖον εἶχε φορολογικὰ προνόμια καὶ ὑποχρεώσεις ἐξωτερικῆς πολιτικῆς), ἀλλ' εἰς τὴν γνώσιν καὶ τὸν ἔλεγχον τῶν ἀλληλοσυγκρουομένων ἱστορικῶν παραστάσεων, ἡ ἀντιπαράθεσις τῶν ὁποίων ἐπέβαλλεν εἰς τὴν προσωπικὴν του εὐθύνην τὴν ἀντιμυθικὴν των ὑπέρβασιν ἢ σύνθεσιν.

III. Πολιτικὴ πικρία καὶ ὄντολογικὴ διανόησις

Καθ' ὃν χρόνον συντρίβονται τὰ μυθικὰ στηρίγματα τῆς ζωῆς καὶ ὁ ἄνθρωπος τῆς πόλεως παρουσιάζεται χωρὶς τὴν ἐπικουρίαν τοῦ παρελθόντος ἐνώπιον ἐνὸς ἀγνώστου καὶ συγκεχυμένου κόσμου, ὁ ὁποῖος ἀπαιτεῖ, ὅσον περισσότερο διαφοροποιεῖται, τὴν ἀπλότητα εἰς τὴν δήλωσιν τῆς γενικῆς του ἀρχῆς, γενικεύεται εἰς τὴν Ἰωνίαν ἢ ἀνάγκη τῆς ἐρεῦνης καὶ τῆς ἀξιολογήσεως τῶν νέων πραγμάτων. Παντὸς εἶδους γνώσεις μηχανικῆς,

ἀστρονομίας, μαθηματικῶν, γεωγραφίας καταλαμβάνουν τὸν χῶρον τῶν ἀρχαίων πίστεων. Ἐμποροὶ καὶ λόγιοι διηγοῦνται καὶ καταγράφουν τὴν προσωπικὴν των πεῖραν, ὅπως τὴν ἀπέκτησαν ἐκτὸς τοῦ ἐδάφους καὶ τῶν χωρικῶν ὑδάτων τῆς πατρίδος καὶ ταυτοχρόνως συλλέγουν καὶ δημοσιεύουν τὰ πορίσματα τῆς ἐμπειρίας τῶν λαῶν, τοὺς ὁποίους ἐπισκέπτονται. Διὰ τῆς δραστηριότητός των αὐτῆς ἔθεσαν καὶ ἱστορικοὺς ὅρους τῆς διπλῆς ἀπορίας, πόθεν προέρχεται καὶ ποῦ ἀποβλέπει τελικῶς ἡ ὅλη κίνησις καὶ ποικιλία τῶν μορφῶν καὶ τῶν ἐκδηλώσεων τῆς πραγματικότητος.

Ἡ ἀπάντησις εἰς τὴν ἐρώτησιν τῆς αἰτίας, ἡ ὁποία θὰ παρουσίαζε τὴν ἀταξίαν ὡς ἐπακόλουθον ἐνὸς ἀπροϋποθέτου καὶ διὰ μέσου ὄλων τῶν φαινομένων ἰσχύοντος γεγονότος, ᾠδήγησε τοὺς πνευματικῶς ἀνησύχους τῆς Ἰωνίας εἰς τὴν ἰδέαν τῆς «ἀρχῆς». Διὰ τῆς δηλώσεως ὅμως τοῦ λόγου τῆς φαινομενικῆς μεταβολῆς καὶ τῆς διαφορᾶς τῶν ὄντων ἐδημιουργήθη ὁ δρόμος τῆς ἀναζητήσεως τοῦ «τέλους», πρὸς τὸ ὁποῖον ὤδευεν ἡ ἐξέλιξις καὶ ἡ ἀλλαγὴ τῶν φυσικῶν πραγμάτων. Προτοῦ βαδίσει πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν συνεπέστερον ὄλων ὁ Ἀριστοτέλης, τὸ αἶτημα τῆς ἀρχικῆς καταστάσεως εἰς τὴν Ἰωνίαν εἶχε συμπεριλάβει τὴν ἔννοιαν τοῦ σκοποῦ καὶ ταυτοχρόνως τῆς βασικῆς οὐσίας, ἡ ὁποία μετέτρεπε τὴν ἐξωτερικὴν τῆς ἐμφάνισιν. Ἡ «ἀρχή», ὅπως τὴν ἀντελήφθησαν οἱ πρῶτοι φιλόσοφοι, ἐδήλωσε τὴν π ρ ο ὑ π ὅ θ ε σ ι ν, τ ῆ ν τ ᾶ σ ι ν καὶ τ ῆ ν κ α τ ᾶ λ η ξ ι ν τοῦ κόσμου ὡς μόνον ἄξιον λόγου στοιχεῖον τῆς φυσικῆς του ἱστορίας. Ὅτι ὅμως εἶχε σημασίαν εἰς τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴν τῆς βάσεως τῶν ὄντων, ἦτο κατ' οὐσίαν ὁ ὑ λ ι κ ὸ ς τ η ς χ α ρ α κ τ ῆ ρ. Ὅσοι ἐφιλοσόφησαν εἰς τὴν Ἰωνίαν, παρέβλεψαν τὴν ἱστορίαν χάριν τῆς φύσεως.

Τὸ γεγονός, ὅτι ἀνεζητήθη ἐκτὸς τῶν διηγήσεων τῆς θεολογίας περὶ τῆς ἀλληλοδιαδοχῆς τῶν πρώτων κυρίων τοῦ κόσμου ἡ βασικὴ του δύναμις, μαρτυρεῖ τὸν ἀγῶνα τοῦ Ἰωνικοῦ πνεύματος νὰ ὑπερνικήσῃ τὴν ἀνθρωπολογικὴν παράστασιν τῶν ἐθνικῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν γεγονότων. Εἰς τὴν προσπάθειάν των νὰ ἐλέγξουν ὡς ἀβάσιμα τὰ θεῖα ἐπεισόδια, διὰ τῶν ὁποίων ἐξεφράζετο ἡ σχέσις τῶν φυλῶν μεταξύ των καὶ ἡ προσαρμογὴ των εἰς τὰ ἐκάστοτε δεδομένα τῆς συλλογικῆς των ζωῆς, οἱ θεωρητικοὶ τῆς φύσεως παρουσίασαν τὴν σύστασίν της ὡς κ Ὑ ρ ι ο ν π ρ ὸ β λ η μ α τ ῆ ς σ κ ἔ ψ ε ω ς. Κατ' αὐτὸν ὅμως τὸν τρόπον δὲν ὑπερενικήθη μόνον ἡ θρησκευτικὴ μυθολογία, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο δυνατόν νὰ γραφῆ κατ' ἀρχὴν εἰς τὸ ἐνεργητικὸν τῆς ἐμπορικῆς τάξεως, ἀλλ' ἐπίσης ἡ πολιτικὴ πραγματικότης γενικῶς, ἀφ' ὅτου ἐκυριάρχησαν τὰ προοδευτικὰ στοιχεῖα καὶ τελικῶς ὁ βασιλικὸς οἶκος τῆς Λυδίας, ὁ ὁποῖος εἶχε λόγους νὰ φοβῆται, ὅσους ἐπιδίδοντο εἰς τὴν πολιτικὴν, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ πνευματικὴ κίνησις τῆς Ἰωνίας νὰ στραφῆ διὰ τῶν μέτρων, τὰ ὁποῖα ἐλήφθησαν, πρὸς τὰ θέματα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Οἱ πρῶτοι φυσιολόγοι ἀνήκουν γενικῶς

εις τὴν κατηγορίαν τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι ἔπρεπε διὰ πολιτικούς λόγους νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν γενέτειραν ἢ νὰ παραμείνουν ὑπὸ τὸν ὄρον, ὅτι δὲν θὰ ἐκινουῦντο διὰ τὴν ἀνατροπὴν τοῦ καθεστώτος. Ἐὰν γενικῶς εἰς τὴν Ἰωνίαν ἐπεκράτησεν ἡ «πλουτὶς» καὶ ἡ «χειρομάχα» τάξις¹, οἱ ἐξόριστοι καὶ ὅσοι ἔμειναν εἰς τὴν πόλιν μὲ τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι δὲν θὰ προβοῦν εἰς ἐπαναστατικὴν δράσιν, ἦσαν ἐκτὸς τῶν δύο ἀνωτέρω μέχρι τοῦ τιμοκρατικοῦ των συμβιβασμοῦ ἀντιπάλων παρατάξεων ὡς ἐπὶ τὸ π λ ε ῖ σ τ ο ν ο ἰ ε ὑ γ ε ν ε ῖ ς. Αὐτοὶ πρὸ πάντων ἔπρεπε νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς τὰ ἰσχύοντα ἐναντίον τῶν οἰκογενειακῶν καὶ τῶν προσωπικῶν των συμφερόντων καὶ διὰ τοῦτο αὐτοὶ κυρίως ἀντέδρασαν εἰς τὴν τροπὴν τῶν πραγμάτων διὰ τῆς καταφρονήσεως τῶν ὑποθέσεων τῆς πόλεως καὶ διὰ τοῦ ἐπιδεικτικοῦ των προσανατολισμοῦ πρὸς τὰ ἥθη τῶν ξένων λαῶν καὶ τὴν ἐρευναν τοῦ κοινωνικῶς ἀκινδύνου μεγέθους τῆς φύσεως.

Διὰ τῆς στροφῆς τῶν ἀναγκαστικῶς ἀπερισπάστων ἐκ τῶν φροντίδων τῆς διοικήσεως ἀριστοκρατῶν πρὸς τὴν ἐθνογραφίαν καὶ τὴν φυσικὴν παρατήρησιν τὰ κοινωνικὰ γεγονότα ἐτέθησαν θεωρητικῶς εἰς τὴν Ἰωνίαν, ἐφ' ὅσον οἱ κρατοῦντες ἐνδιέφεροντο διὰ τὴν πρᾶξιν, εἰς δευτέραν μοῖραν ἐν σχέσει πρὸς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἀφ' ὅτου ἐπεβλήθησαν οἱ Λυδοὶ διὰ τοῦ Κροίσου, πρὸς τὴν σημασίαν τοῦ ἀπροσώπου ὄντος, τὸ ὅποιον ἔφυε καὶ περιέβαλλε τὴν ζωὴν. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῆς φιλοσοφικῆς ἀνησυχίας ἐκ τῆς Ἀσίας ἡ Σοφιστεία ἐπανέφερε τὴν πολιτικὴν ἐπιτάπητος, ἡ ἀντίδρασις ὅμως ἐναντίον τῆς σχετικοποιήσεως τῶν θεσμῶν καὶ τῶν πνευματικῶν αἰτημάτων ὠδήγησε τὸν Πλάτωνα πρὸς τὸ γενικὸν καὶ τὸ ἄπω. Ὅσοι ἐνδιέφεροντο πραγματικῶς διὰ τὰ σπουδαῖα ζητήματα τοῦ βίου, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχουν καιρὸν, διὰ νὰ προσβλέπουν εἰς τὴν γῆν τὴν ἀθλιότητα τῶν ἀνθρωπίνων ἔργων: «Οὐδὲ γάρ που σχολὴ τῷ γε ἀληθῶς πρὸς τοῖς οὔσι τὴν διάνοιαν ἔχοντι κάτω βλέπειν εἰς ἀνθρώπων πραγματείας»².

Ἡ παραίνεσις αὐτὴ τοῦ Πλάτωνος καὶ προηγουμένως ἡ πολιτικὴ παρακμὴ τῶν εὐγενῶν ἐστράφη ἐναντίον τοῦ παλαιοῦ ἀριστοκρατικοῦ ιδεώδους, ὅπως τὸ διετύπωσεν ὁ Ὅμηρος, ὁ ὅποιος ἐθεώρει ὡς ἴδιον τοῦ φρονίμου ἀνθρώπου νὰ παρατηρῆ καὶ νὰ ἐλέγχη, «ὅττι τοι ἐν μεγάροισι κακὸν τ' ἀγαθὸν τε τέτυκται»³. Ἡ ἐγκληματικὴ πολιτεία τῶν δημαγωγῶν ἢ τῶν συντηρητῶν μιᾶς παραδόσεως, ἡ ὁποία εἶχε χάσει τὸ ἠθικὸν της ἔρεισμα, ἔπεισε τὸν ἀναγόμενον εἰς τὸν Κόδρον ἐκ πατρὸς καὶ εἰς τὸν Σόλωνα ἐκ μητρὸς φιλόσοφον τῆς Ἀκαδημίας μετὰ τὸν φόνον τοῦ Σωκράτους ὄχι μόνον νὰ παραιτηθῆ τῆς πολιτικῆς, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐπιδοθῆ ὁ ἐξέδελφος του Κριτίας καὶ ὁ θεῖος του Χαρμίδης, ἀλλ' ἐπίσης ὅτι τὰ πολιτικὰ γεγονότα ἦσαν ἀνάξια προσοχῆς ἐκ μέρους κυρίως τῶν φιλοσόφων, οἱ ὅποιοι σωματικῶς μόνον εὐρίσκοντο ἐντὸς τοῦ ἄστεος, ἐνῶ διανοητι-

κῶς ὑπερίπταντο τῆς γῆς εἰς τὸν χῶρον τῶν ἀστέρων, ἐκ τοῦ ὕψους τῶν ὁποίων δὲν ἐφαίνοντο τὰ ἐπὶ μέρους καὶ τὰ ἐφήμερα, ἀλλὰ τὰ καθολικὰ καὶ τὰ αἰώνια : «Οὗτοι δὲ που ἐκ νέων πρῶτον μὲν εἰς ἀγορὰν οὐκ εἴσασι τὴν ὁδόν, οὐδὲ ὅπου δικαστήριον ἢ βουλευτήριον ἢ τι κοινὸν ἄλλο τῆς πόλεως συνέδριον .. τὸ σῶμα μόνον ἐν τῇ πόλει κεῖται.. καὶ ἐπιδημεῖ ἡ δὲ διάνοια, ταῦτα πάντα ἠγησαμένη μικρὰ καὶ οὐδὲν, ἀτιμάσασα πανταχῆ φέρεται.. οὐρανοῦ τε ὑπερ ἀστρονομοῦσα καὶ πᾶσαν πάντη φύσιν ἐρευνωμένη τῶν ὄντων ἐκάστου ὅλου, εἰς τῶν ἐγγύς οὐδὲν αὐτὴν ἐγκαθειῖσα»⁴.

Περὶ τοῦ φέροντος τὸν ἐξουδετερωθέντα πολιτικῶς τίτλον τοῦ «βασιλέως»⁵ Ἡρακλείτου ἐλέχθη συγκεκριμένως, ὅτι ἐγκατέλειψε τὴν Ἐφεσον καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὰ γύρω ὑψώματα, διὰ τὴν ζήσιν ἐκεῖ πλησιέστερος τῶν αἰθερίων, τρεφόμενος ἐκ τῶν χόρτων τῆς γῆς : «Μισανθρωπήσας καὶ ἐκπατήσας ἐν τοῖς ὄρεσι διητᾶτο, πῶας σιτούμενος καὶ βοτάνας»⁶. Ἐκ τῆς ἰδίας πολιτικῆς πικρίας προέρχεται καὶ ἡ διήγησις, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ πρῶτος φιλόσοφος τῆς Ἰωνίας εἰς ἓνα νυκτερινὸν περίπατον πρὸς παρατήρησιν τῶν φωτεινῶν μετεώρων ἐκρημνίσθη ἐντὸς ἐνὸς λάκκου, διὰ τὴν γίνῃ περιγελῶς μιᾶς δούλης ἕνεκα τῆς προθέσεώς του νὰ ἐλέγξῃ τὰ οὐράνια, καθ' ἣν στιγμήν δὲν ἐγνώριζε τὰ ἐγγύς : «Ὡσπερ καὶ Θαλῆν ἀστρονομοῦντα .. καὶ ἄνω βλέποντα, πεσόντα εἰς φρέαρ, Θραῦτα τις ἐμμελής καὶ χαρίεσσα θεραπαινὶς ἀποσκῶψαι λέγεται, ὡς τὰ μὲν οὐρανῷ προθυμοῖτο εἰδέναι, τὰ δ' ἔμπροσθεν αὐτοῦ καὶ παρὰ πόδας λανθάνοι αὐτόν»⁷. Ἡ πνευματικὴ ἀπομάκρυνσις τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τοῦ κόσμου ὑπῆρξεν ἀργότερον διὰ τὸν Παρμενίδην, ὁ ὁποῖος ἔζησεν εἰς τὴν περιοχὴν τῶν ὀλοκληρωτικῶν καθεστώτων, τὰ ὁποῖα ἐδημιούργησεν ἡ ἀνάγκη τῆς συσπειρώσεως τῶν Ἑλληνικῶν δυνάμεων ἐναντίον τῶν ἐπεκτατικῶν σχεδίων τῆς Καρχηδόνας, μία καθαρῶς λογικὴ ἀνάγκη, ἡ ὁποία τὸν ἔφερεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὰ φυσικὰ γεγονότα, ὅπως παρουσιάζονται διὰ τῆς φαινομενικῆς των γενέσεως καὶ μεταβολῆς εἰς τὴν αἴσθησιν, στεροῦνται ὑποστάσεως καὶ οὐσιαστικῶς δὲν ὑπάρχουν : «Οὐθέν γὰρ οὔτε γίνεσθαι .. οὔτε φθεῖρεσθαι τῶν ὄντων, ἀλλὰ μόνον δοκεῖν ἡμῖν»⁸. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ λόγος δὲν κατεδίκασε μόνον ἀξιολογικῶς, ἀλλ' ἐξεμῆδεν ἰσχυρῶς τὴν πραγματικότητα ὡς ἐμφάνισιν καὶ ὡς χρόνον. Ἡ στέρησις τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν, ἡ ὁποία ἐδημιούργησεν εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν τοὺς θρησκευτικοφιλοσοφικοὺς ὀμίλους τῶν Πυθαγορείων χάριν μιᾶς θεωρητικῆς ζωῆς ἐπέκεινα τῆς κρατικῆς βίας, κατέληξεν εἰς τὴν ἀπολυτοποίησιν τῆς κρίσεως, ἡ ὁποία συνέπεσε πρὸς τὴν νοητὴν, οὐδέποτε διὰ τῶν φαινομένων τῆς πραγματικότητος ἀποκαλυπτομένην ὄντολογικὴν τῆς σύλληψιν : «Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»⁹.

Ἡ κατεύθυνσις αὐτῆ, τὴν ὁποίαν ἐθαύμασεν, ἂν καὶ δὲν ἠκολούθησε μέχρι τέλους ὁ Πλάτων, ὁ ὁποῖος ἐπεχείρησεν ἐπανειλημμένως νὰ φύγῃ ἐκ τοῦ πολιτικοῦ κλίματος τῶν Ἀθηνῶν, ἔστρεψε τὴν Ἑλληνικὴν διανόησιν

μετά τήν πνευματικὴν διαμάχην τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ κράτους, ὅπως τὴν παρουσιάζει ὁ Σοφοκλῆς εἰς τὴν «Ἀντιγόνην»¹⁰, ἐκ τοῦ φαινομένου τῆς ἀλλαγῆς εἰς τὴν ἔμμοσιν τῆς ἰδίας καταστάσεως, ἐκ τοῦ γίγνεσθαι εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἀκίνησιν τοῦ εἶναι, ἐκ τῆς ἱστορίας: τῆς ἐρεύνης τῶν ἀνθρωπίνων ἔργων, εἰς τὴν ὄντολογία: τὴν ἐξιδανίκευσιν τῆς ἀντικειμενικότητος. Ὑπῆρξε μία νίκη τῶν «στασιωτῶν» ἔναντι τῶν «ρεόντων»¹¹, τῆς οὐσίας ἔναντι τοῦ γεγονότος. Ἡ φύσις ἔπαυσε νὰ σημαίνει τὴν βλάστησιν, διὰ νὰ ἐμφανισθῆ ὡς παράστασις τοῦ «ἀεὶ κατὰ ταῦτα ὡσαύτως ἔχοντος»¹².

Εἰς τὴν ἰδανικὴν αὐτὴν ἐνοποίησιν τοῦ πραγματικοῦ κόσμου ἀντέδρασαν οἱ Ἀτομικοὶ φιλόσοφοι διὰ τοῦ κατακερματισμοῦ του καὶ ὁ Ἀριστοτέλης διὰ τῆς ἐξετάσεως τῶν φυσικῶν ὄντων εἰς τὴν ἐμπειρικὴν τῶν ἐμφάνισιν. Τόσον ὅμως εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν «ἀτόμων» ὅσον καὶ εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν «συμβεβηκότων» ὑποτίθεται ὡς βᾶσις τὸ ἀόρατον καὶ τὸ ἄφθορον, ὁ ἐκθειασμὸς τοῦ ὁποίου ἀπετέλεσε τὸ κεντρικὸν θέμα τῆς Νεοπλατωνικῆς φιλοσοφίας. Ὑπὸ τὰ συνεχῶς ἰσχυρότερα ὀλοκληρωτικὰ καθεστῶτα τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ περιορισμοῦ τῶν λογικῶν σπουδῶν ἐντὸς μιᾶς πολιτικῆς συντριβομένης κοινωνίας, τὴν ὁποίαν ἐνδιέφερον ἡ ψυχικὴ ἄμυνα ἔναντι τῶν στερήσεων καὶ τῆς βίας, ὑπερίσχυσαν τῶν φυσικῶν ζητημάτων τὰ ἠθικὰ προβλήματα, εἰς τρόπον ὅστε ἡ Στωϊκὴ κυρίως φιλοσοφία νὰ φροντίσῃ περισσότερο διὰ τὴν στάσιν τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τῆς προσωπικῆς του ὑπάρξεως καὶ ὀλιγώτερον διὰ τὸ τί συνέβαινε εἰς τὸ πολιτικὸν καὶ τὸ κοινωνικὸν του περιβάλλον.

IV. Διάλυσις τῆς φυλετικῆς συνοχῆς κατ' ἐπιταγὴν τοῦ κράτους

Εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς Στοᾶς, ἡ ὁποία διὰ τῆς ἀμυντικῆς τῆς στάσεως ἔναντι τῆς πολιτικῆς καταδυναστεύσεως τοῦ προσωπικοῦ βίου ἀπεμόνωσε κοινωνικῶς τὸν ἄνθρωπον, διὰ νὰ τὸν συνδέσῃ πνευματικῶς πρὸς τὸν φυσικὸν λόγον τοῦ κόσμου, κατέληξεν ἡ νομοθετικὴ ἀποδέσμευσις τοῦ ἀτόμου ἐκ τῆς ὁμάδος τῶν συγγενῶν του, ἀφ' ὅτου ἡ φυλετικῶς μικτὴ πόλις ἐτάχθη ἔναντι τῶν αἵματος. Ἀφ' ἧς στιγμῆς τὰ μέτρα τῆς σχέσεως τῶν ἀνθρώπων ἔπαυσαν νὰ ὀρίζονται προφορικῶς ὑπὸ τῆς παραδόσεως καὶ ἀνεγράφησαν εἰς τὸν περίοπτον χῶρον τῆς ἀστικῆς κοινωνίας ὡς ἀποφάσεις ἐνὸς ἐκπροσώπου τοῦ κράτους, ἐδημιουργήθη τὸ αἶτημα τῆς κατανοήσεως τῶν κειμένων, ἐπὶ τῶν ὁποίων μετετέθησαν τὰ πολιτικὰ ἐρείσματα τῆς ζωῆς. Ἐκτοτε ἡ γνῶσις τοῦ γραπτοῦ λόγου δὲν ἦτο ἀπλῶς μία δυνατότης τηλεπικοινωνίας ἢ ἀντικειμενικῆς μνήμης, ἀλλὰ πολιτικὸν καθήκον: ἡ προϋπόθεσις τῆς ἐπιβαλλομένης συμπεριφορᾶς καὶ τῆς κοινωνικῆς

αὐτοσυντηρήσεως εἰς περίπτωσιν ἐγκλήματος ἢ διαβολῆς. Ὡς ἐκ τούτου καὶ οἱ πενέστεροι ἀκόμη, ἂν ὄχι ἐκεῖνοι κυρίως ἔπρεπε νὰ γνωρίζουν εἰς τὴν Ἑλλάδα γραφὴν καὶ ἀνάγνωσιν. Διὰ τῆς παραστάσεως τῶν νόμων τῆς πόλεως τὰ γράμματα ἐπροστάτευσαν, ὅσους δὲν ἦτο δυνατόν νὰ στηριχθοῦν εἰς τὴν οἰκογενειακὴν τῶν δύναμιν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον τοὺς εἶχεν ὑποχρεώσει προηγουμένως νὰ ζητήσουν τὴν ὑποστήριξιν τῶν ἰσχυρῶν γενῶν με ἀντάλλαγμα τὴν ἐκπροσώπησιν τῶν εἰς τὰ γενικὰ θέματα καὶ τὴν προσφορὰν ἐργασίας.

Ὅπου ἐπετεύχθη διὰ τοῦτο παρὰ τὴν ἀντίδρασιν τῶν προνομιούχων ἢ δημοσίευσίς τοῦ δικαίου, ἐπῆλθε μία κάθετος πτώσις τῆς ἰσχύος τοῦ ἡγήτορος τῆς φυλῆς, ὁ ὁποῖος ὄχι μόνον δὲν εἶχε πλέον τὸ δικαίωμα νὰ δικάζη ἀναλόγως τῆς κρίσεώς του ἢ τῆς ἀξίας τοῦ δώρου τῶν ἀντιδίκων, ἀλλ' ἔχασεν ὀριστικῶς τὴν ἐπιβλητικὴν τοῦ θέσιν, ἐφ' ὅσον συγγενεῖς καὶ δουλοπάροικοι ἔπρεπε νὰ ἐφαρμόσουν πρὸ παντὸς ἄλλου τὴν ἐπιταγὴν τοῦ κράτους. Ἡ γραφὴ ἐπέτυχε τελικῶς εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅ,τι δὲν κατώρθωσεν ἡ ὀργὴ τοῦ Διός, ἡ κυρία ἰδιότης τοῦ ὁποῖου εἰς τὸ πρόσωπον τῆς Δίκης διεσύρετο ἀτιμωρητὶ ἐκ μέρους τῶν «δωροφάγων»¹ κριτῶν τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἀνισχύρων, χωρὶς νὰ ἔχη ἄλλον τρόπον ἐκφράσεως εἰς τὴν ἀπελπιστικὴν τῆς θέσιν πλὴν τῆς ἀπειλῆς, ἡ ὁποία ἐπέτρεπε τὴν συνέχισιν τῆς ἀδικίας :

«Ἡ δ' ἔπεται κλαίουσα πόλιν καὶ ἦθεα λαῶν,
ἡέρα ἐσσαμένη, κακὸν ἀνθρώποισι φέρουσα,
οἱ τέ μιν ἐξελάσωσι καὶ οὐκ ἰθεῖαν ἔνειμαν»²

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἠθικὴν ἐξουδετέρωσιν τῶν ἀρχηγῶν τοῦ γένους ἢ δικανικὴ ἐπικράτησις τοῦ ἀντικειμενικοῦ ἐπὶ τοῦ προφορικοῦ λόγου ἐδημιούργησε μίαν ἔννοιαν εὐθύνης, ἡ ὁποία ἦλθεν ἀμέσως εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν οἰκογενειακὴν ἀλληλεγγύην. Ὡς πολιτικὴ κατοχύρωσις τῆς γενικῆς ἀντιλήψεως τοῦ ὀρθοῦ τρόπου συμπεριφορᾶς ὁ νόμος εἶχεν ὡς θέμα τὸ ἄτομον ἀνεξαρτήτως κοινωνικῆς θέσεως καὶ καταγωγῆς :

«Θεσμοὺς δ' ὁμοίως τῷ κακῷ τε καγαθῷ
εὐθεῖαν εἰς ἕκαστον ἀρμόσας δίκην
ἔγραψα»³

Τοῦτο ἐσήμαινε κατὰ πρῶτον, ὅτι διὰ τὴν παρανομίαν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εὐθύνεται ἄλλος πλὴν ἐκεῖνου, ὁ ὁποῖος τὴν διέπραξε. Ἐκτοτε ὑπερβάλλεται εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ συλλογικὴ ἐνοχὴ, ὅπως τὴν εἶχε καθιερώσει ὁ νομαδικὸς βίος καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐμφανίζεται ὑπόλογος ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον τῶν πράξεών του. Ὁ Αἰσχύλος προβάλλει τὴν νέαν ἀπαίτησιν

εἰς τὸ παρελθὸν καὶ θεωρεῖ τὴν τιμωρίαν τοῦ ἐνόχου ἀντὶ ἐνὸς ἐκ τῶν συγγενῶν τοῦ ὡς ἀξίωσιν τοῦ ἀρχαίου ἤθους : «Δράσαντα παθεῖν⁴ - παθεῖν τὸν ἄρξαντα· θέσμιον γάρ»⁵. Τόσον ἰσχυρὰ ὑπῆρξεν ἡ κρατικὴ ἀπαίτησις τῆς προσωπικῆς εὐθύνης, ὥστε διέσπασεν ἀργότερον καὶ τὸν σύνδεσμον τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν φυλὴν, τὴν οἰκογένειαν ἢ τὴν κοινωνικὴν του θέσιν καὶ πέρα τοῦ τάφου. Ὁ ἄνθρωπος ἦτο ἀποτέλεσμα τῶν πράξεων του καὶ διὰ τοῦτο ὑπεύθυνος δι' ὅ,τι ἐπρόκειτο νὰ συμβῆ κατὰ τὴν διάρκειαν ἢ μετὰ τὸ τέλος τῆς ζωῆς του. Ἀκριβῶς ἐπειδὴ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εὕρη ἄλλοθι, νὰ μεταθέσῃ τὴν εὐθύνην καὶ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἀδράνειαν ἢ τὴν κακὴν του στάσιν, ἐδημιούργησε μίαν ἀξιοπρέπειαν, ἡ ὁποία δὲν τοῦ ἐπέτρεπε τὴν μοιρολατρείαν, ἀλλὰ τοῦ ἐπέβαλλε τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πνευματικῶν του δυνατοτήτων, διὰ νὰ γίνῃ κύριος τῶν περιστάσεων. Χωρὶς τὴν ἐνεργητικὴν αὐτὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ἠθικῶν προβλημάτων, τὴν ὁποίαν ἐπέβαλλεν ὁ πολιτικὸς νόμος, θὰ ἔμενε διὰ τοῦτο ἀνερμήνευτος ὁ δυναμισμὸς τῶν Ἑλληνικῶν προσωπικοτήτων, ὁ λόγος τῆς αὐτοπεποιθήσεως τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι ἔδωσαν εἰς τὸν κόσμον τὴν προσωπικὴν ὄψιν, ὅ,τι ἐστάθη ἀδύνατον παρὰ τὰ ἔργα τῆς μεγαλοπρεπείας καὶ τῆς πρακτικῆς ἐπιστήμης εἰς τὴν δεσποτικὴν Ἀνατολὴν διὰ «τὸ μὴ κατὰ γράμματα ἄρχειν, ἀλλ' αὐτογνώμονας»⁶.

Ἐφ' ὅσον ἐξ ἄλλου διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ δικαίου ἐφρόντιζεν εἰς τὴν δημοκρατίαν ἢ πρὸς τοῦτο ἐξουσιοδοτημένη ἀρχή, ἡ φυλὴ ἔχασε τὸν λόγον τῆς συνοχῆς της. Διὰ τῆς ἀστυνομεύσεως τοῦ ἤθους ὁ πολίτης συνεδέθη κατ' εὐθειαν πρὸς τὸ κράτος, τὸ ὁποῖον ἔπαυσε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον νὰ ἔχῃ φοβερὸν χαρακτῆρα, ἐφ' ὅσον δὲν συνωδεύετο ὑπὸ τῆς βίας, ὅπως τὴν ἐποχὴν τῆς τυραννίας, ἀλλ' ἐξέφραζε τὴν δυναμικὴν ὄψιν τῆς κοινῆς θελήσεως. Δὲν ἐρρῦθμιζε τὴν ζωὴν τῆς πόλεως ὁ ἀσύδοτος, ὁ ὁποῖος ἐπέβαλλε διὰ τῶν ὀπλῶν τὴν ὑπακοὴν καὶ ὅπως ὁ Ξέρξης, ἦτο βέβαιος διὰ τὴν ἐπανάστασιν ἢ τὴν λιποταξίαν τῶν ὀπαδῶν του εἰς τὴν πρώτην εὐκαιρίαν, ἀλλ' ἡ νομικὴ κατοχύρωσις τῆς γενικῆς ἀποφάσεως ὡς ἐξουδετέρωσις τῆς αὐθαιρεσίας. «Ἐλεύθεροι γὰρ ἐόντες οὐ πάντα ἐλεύθεροί εἰσι· ἐπεστι γάρ σφι δεσπότης νόμος»⁷.

Ἡ περιορισμένη, ἀλλ' ἀσφαλῆς ἐλευθερία ἐσήμαινε διὰ τοῦτο εἰς τὴν Ἑλλάδα μίαν ἐσωτερικὴν κατάφασιν τῆς διοικητικῆς τάξεως, τὴν σύμπτωσιν τοῦ ἄρχοντος πρὸς τὸν ἱπῆκοον, τὴν ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς οὐσιαστικῶς ἐκ μέρους ἐκείνου, ὁ ὁποῖος τὴν ἐξέδιδε. Ἡ σχέσις τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς ἀρχῆς ἐτοποθετήθη κατὰ συνέπειαν ἐπέκεινα τοῦ φόβου εἰς τὸν χῶρον τῆς ἐκουσίας πειθαρχίας. Ὅ,τι ἔπρεπε νὰ ἔχῃ γενικὴν ἰσχύν, ἐξέφραζεν ὑπὸ τοὺς ὄρους αὐτοῦς τὴν ἀτομικὴν θέλησιν! Ἀφ' οὗτο ὁ ἄνθρωπος ἀπεδεσμεύθη κατ' ἐπιταγὴν

τοῦ κράτους ἐκ τῶν συγγενῶν του, ἐστήριξε τὸν προσωπικόν του κόσμον εἰς ὅ,τι ἔπρεπε νὰ ἔχη καθολικὸν κύρος. Ἡ δημιουργία τοῦ προσώπου καὶ ἡ ἀπαίτησις παγκοσμίων ἀξιωμάτων τῆς πνευματικῆς συμπεριφορᾶς ὑπῆρξαν παράλληλα ἱστορικὰ φαινόμενα. Ὅπου καὶ ὅσον ἴσχυεν «ὁ νόμος ὁ κοινός, ὅσπερ ἐστὶν ὁ ὀρθὸς λόγος»⁸, ἡ σχέσις αὐτῆ τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ κριτηρίου ἐθεμελίωσε τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐκφράσεως ἐπιτῆς προσωπικῆς εὐθύνης. Ὁ ἄνθρωπος ἔκρινε τὰ πράγματα καὶ ἀπεφάσιζε νὰ πράξη, χωρὶς νὰ ὑπολογίζῃ διὰ πρώτην φοράν εἰς τὴν ἱστορίαν τὴν γενικὴν στάσιν.

V. Ἐναντίον τῆς παραδόσεως καὶ τῆς κοινῆς γνώμης

Ἄφ' ἧς στιγμῆς ἡ γνώσις καὶ τὸ ἦθος δὲν ὀρίζονται διὰ τῶν γενικῶν πίστεων καὶ ἀξιώσεων, ἡ Ἑλλάς τοποθετεῖται πνευματικῶς ἐκτὸς τῶν ὀρίων τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς πολιτικῆς τάξεως. Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς, ὁπότε οἱ ἀναφερόμενοι δημοσίως εἰς τὴν ἐπιβαλλομένην πρᾶξιν ἦτο δυνατόν, ἐφ' ὅσον ἐτάσσοντο ἐναντίον τῶν εὐγενῶν, τοῦ δήμου ἢ τῶν Λυδῶν εἰς τὴν Ἰωνίαν, νὰ στιγματισθοῦν ὡς ἀνατροπῆς τοῦ καθεστώτος, ἡ ἐρμηνευτικὴ τάσις καὶ τὸ ἠθικὸν ἐνδιαφέρον ἐστράφησαν πρὸς τὴν φύσιν, διὰ νὰ τὴν παρουσιάσουν ὡς ἀντικειμενικὴν βάσιν τοῦ ὀρθοῦ καὶ τοῦ πρέποντος. Ὁ φιλοσοφικὸς στοχασμὸς δὲν ἐνεφανίσθη ἐν τούτοις διὰ τῆς ἐκδοχῆς ἐνὸς ὀρισμένου φυσικοῦ φαινομένου ὡς αἰτίου ὅλων τῶν γεγονότων τοῦ κόσμου, ἀλλὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἱστορικῆς ἀπαιτήσεως ἐνὸς ἀντικειμενικοῦ κριτηρίου ἀντιπάλου τῶν μύθων, ἀφ' ὅτου δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος ἀντελήφθη, ὅτι, ὅσα ἐλέγοντο γενικῶς περὶ τῶν σπουδαίων πραγμάτων, ἦσαν ἀνυπόστατα. Ἡ ἀναθεώρησις τῶν συλλογικῶν πεποιθήσεων χωρὶς τὴν ἐπέμβασιν ἐνὸς θεοῦ, τὴν ἀνατροπὴν ἢ μετατροπὴν μιᾶς παραδόσεως διὰ τῆς εἰσβολῆς ἢ διεισδύσεως ἐνὸς ξένου λαοῦ εἰς μίαν θεολογικὴν περιοχὴν, προϋποθέτει τὴν κοινωνικὴν κατάρρευσιν τῆς καθιερωμένης ὄψεως τοῦ κόσμου, μίαν διάστασιν μεταξὺ τῶν κρατούντων, τὰ ὅποια ἐστρέφοντο πρὸς τὸ παρελθόν, διὰ νὰ ζητήσουν τὴν συμπάρστασιν τοῦ ἀγίου εἰς τὸν ἀνεπίκαιρον χαρακτήρα του καὶ τῶν ἀπαιτουμένων, τὰ ὅποια ἐστρέφοντο πρὸς τὸ μέλλον καὶ προτοῦ ἐπικαλεσθοῦν τὴν αὐθεντίαν τῆς φύσεως, ἐπεχείρησαν νὰ μεταβάλουν τὴν ἀποστολὴν τῶν θεῶν καὶ τὴν μυθολογικὴν τάξιν. Ὁ πρῶτος ἐκ τῶν Ἑλλήνων, ὁ ὅποιος ἔνεκα τῆς ἀντιφάσεως αὐτῆς ἀνέλαβε τὴν ἠθικὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ Διὸς καὶ τὴν τροποποίησιν τῆς μυθολογίας χάριν τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ δικαίου εἰς μίαν ἐποχὴν, ἡ ὁποία δὲν ἐκινεῖτο ἀκόμη πνευματικῶς διὰ τοῦ πεζοῦ λόγου, ὑπῆρξεν ὁ Ἡσίοδος. Ἐκεῖνος πρῶτος ἐτοποθετήθη συνειδητῶς καὶ δημοσίως ἐνώπιον τῆς ἀληθείας, τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ὁποίας ἐθεώρησεν ὡς π ρ ο σ ω-